

In diesem Bande fehlen die Schriften Nr 39-41.

21. Sep. 1955.

Suchier.

Nr. 60.2.

FRIDERICI GVILIELMI DRESDII
THEOL. D. ET P. P. ORDINIS SVI H. T.
DECANI
PROGRAMMA
AD
ERVENDVM VERVM SENSVM VATICINII
DE
CHRISTO IMMANVELE
IPSIS
SOLEMNIBVS NATAL. I. C. SACRIS
AN. MDCCLXXX
PROPOSITVM

VITEBERGAE
LITTERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRIS

FRIDERICI GUILIELMI DRESDII

THEOL. D. ET P. P. ORDINIS SUI H. T.

DECANI

PROGRAMMA

AD

ERVENDAM VERAM SENSAM VATICINII

DE

CHRISTO IMMANUELLE

1815

SOLEMNIBUS NATAL. I. C. SACRIS

AN MDCCCXXX

PROPOSITAM

VITBERGAE

CITIBUS CAROLI CHRISTIANI DRESDII

INQVIRITVR
IN VERVM SENSVM VATICINII
DE
CHRISTO IMMANVELE.

Satis notae inter nos quoque sunt controversiae Iſenbiehlianae,^{a)} nuper inter Pontificios agitatae, de vero sensu vaticinii, quod Eſaiae VIII, 14. *de puero ex virgine nascendo, et Immanuelis nomine insigniundo*, habetur, quodque Matth. I, 22. 23. disertè dicitur *in Christo demum ex virgine nato plene euenisse*. IſENBIEHLIVS, vir doctus, et humanus, non tam ad labefactandam Matthaei fidem, quam ad vindicandam potius, tuendamque eam aduersus profanos, qui eiusmodi veterum vaticiniorum interpretationes spernere et sugillare solent, tale quid apud Matthaeum dici, aut affirmari, confidenter negat,^{b)} vsumque doctrinae evangelicae in definienda vera mente vaticiniorum, olim a prophetis admirabili Dei consilio editorum, omnino omnem tollere conatur. Quod tanto magis vituperandum est, quanto certius constat: vti iam in scriptis mere humanis auctor ipse optimus suae mentis interpret merito iudicatur, si vel saepenumero legenti longe aliter videatur; ita scripturas quoque propheticas, vrpote a Deo Deique Spiritu profectas, a nemine

A 2 verius

a) De his controversiis vid. die Neuesten Religionsbegebenheiten mit unpartheyischen Anmerkungen. Vol. I. II. et III.

b) Vid. Johann Lorenz Iſenbiehl's neuer Versuch ueber die Weissagung vom Emmanuel §. 59. etc.

verius explicari posse, quam ab interpretibus diuinitus ad id missis, aut eodem Dei Spiritu ad id instructis; monente quoque Petro, id primum esse, quod nosse eum oporteat, qui scripturas propheticas intelligere velit. 2 ep. 1, 20. 21. Nec tamen inficiandum est, Isenbiehlii aduersarios^{c)} solere in hac agenda causa non leuius peccare, fatigantes, praeconceptis potius sententiis vagisque opinionibus, quam firmis ac certis argumentis rem satis difficilem, et exquisitoris indagacionis non indignam, conficere.

Nobis quidem non est propositum, hisce nos immiscere con-
trouersis longe atrocissimis; nec tamen existimauimus ab hac scri-
bendi opportunitate alienum, aut ad iudicandas tantas lites plane
ineptum fore, si, *quid, in indagando insignis illius de Christo Immanue-
le vaticinii vero sensu interpreti in primis spectandum sit, paullo enucleatius
explicemus.* Redeunt autem omnia, quae in eam rem dicenda ha-
bemus paucis huc: videndum primo est, *cuius sit sententia, Matth.
I, 22. 23. proposita, utrum ipseus Matthaei, an potius angeli; secundo,
suius indolis illa sit, utrum vera loci Esaiiani interpretatio, an mera ac-
commodatio; tertio quem sensum habeat, si vera fuerit interpretatio; quar-
to, num et quo modo Esaiiae loco applicari possit; quinto, num, ea non
admissa, Esaiiae vaticinium per se planum satis sit, aut laboret potius ma-
gnis verisque difficultatibus; sexto denique, quid inde ad eruendum ve-
rum sensum vaticinii de Christo Immanuele colligendum sit.*

*Sententiam, Matth. I, 22. 23. propositam, Matthaeo ipsi vel acutissi-
mi interpretes absque haesitatione tribuunt, vid. v. c. GROTIUS, d)*

c) De his vid. die Neuesten Rel. supra
allegat. Vbi quoque Vol. III. pag. 331.
refertur: ISENBIHLIUM tandem suis
aduersariis cessisse, librique condemnati
sententiam in fauorem Romani Pontifi-
cis, literis manu propria scriptis, reuo-
casse, ipso die XXV. Decemb. 1770.

d) *Verissime, ait, a Matthaeo seri-
pium est, in natiuitate Christi verba
Esaiiae πληρωθησεται, id est, consummata
esse.*

e) *Ad vocem ἄλλοι: Multa sunt, ait,
in quibus prophetiae Esaianae exacte re-
spon-*

et BENGELIUS, ^g) in commentariis ad h. l. nec ignoro, ex cap. XXI, 4. manifestum esse, hanc allegandi formulam a Matthaei scribendi consuetudine non alienam esse. Prostat autem apud eundem Matthaeum locus alius cap. XXVI, 56. ^f) vbi propter Marc. XIV, 49. ^g) nullum dubium esse potest, quin formula ista, neutiquam Matthaei sit, sed ipsius Domini, in proxime antecedentibus loquentis; consentiente GROTIIO ad eum locum. ^h) Quid igitur, si eodem modo res sese habeat in loco nostro? nimirum, *ut non Matthaeus sed angelus*, qui com. 20. et 21. locutus erat, *reliqua quoque edisserat*, quae com. 22. et 23. continentur. Equidem crediderim, ad Iosephi vtpote Iudaei, et scripturarum propheticarum haud quaquam rudis, persuasionem de Mariae conceptione, diuinitus facta, hac grauiissima angeli contestatione: id omne claris diuinis praedictis conuenienter accidisse; vix quicquam maius pondus habere potuisse. Nec obstant verba vltima, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, μεθ' ὑμῶν ὁ θεός, aut futura tempora, quae com. 21. vsurpantur. Nam vltima quidem verba ista vltro largimur, Matthaei esse, quum longe credibilis sit, angelum cum Iosepho hebraice, quam graece, locutum esse; ad dita autem ab eodem existimamus interpretandi causa, eadem consuetudine, quae reliquis quoque Euangelistis in locis simillimis valde solennis est, vid. v. c. Ioan. I, 42. item Marc. V, 41. et XV, 34. Ex futuris autem com. 21. nihil aliud cogi potest, quam quod vniuersa haec sententia: καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, per se perspicue docet, nimirum; allegata ex Esaiā verba non tam ad propio-

A 3 ra

spondisse euentum, ab angelo nunciatum, euangelista obseruat.

f) Καθ' ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς ἐκδιζόμεν διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐκ ἱερατικῶστί με. Τὸτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῶσι αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν.

g) Καθ' ἡμέραν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ ἐκ ἱερατικῶστί με. ἀλλ' ἵνα

πληρωθῶσι αἱ γραφαί. Errat itaque ISENBIEHLIUS, qui in laud. libr. pag. 14. Matth. XXVI, 56. in iis allegatis refert, quae Matthaeum auctorem habeant.

h) Ad verba, ἵνα πληρωθῶσι αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν, sensus est, ait, *ut exitum habeat decretum Patris pridem nuntiatum per Esaiam, Danielem, atque alios.*

ra haec, quam ad remotiora illa: τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύματος ἁγίου ἐστὶν αἰῶν, pertinere. Si vero *ipſus angeli* fuerit haec institutio, Dei nomine ad Iosephum loquentis, quomodo et PATRVM¹⁾ nonnulli existimarunt; oppido pater, nihil diuinius certiusque dici posse; quamquam non video, qui possit dignus iudicari christiano nomine, qui, si vel Matthaei illa sint, firmam tamen eis fidem habere nolit. vid. Luc. X, 16.

Sed porro videndum est; cuius indolis sit haec sententia; utrum *vera sit illius vaticinii interpretatio, an mera accommodatio?* Potest enim et mera accommodatio diuinae esse originis, et plane certa. Sermo autem iam nobis non est *de accommodatione ea, quae Deo tribuitur in inspirandis vaticiniis*, hac vi, ut ipse olim disposuerit praedicta de rebus propioribus accommodate remotioribus Noui Testamenti euentibus; quae GROTII est de plerisque V. T. vaticiniis, a N. T. scriptoribus allegatis, sententia, ut apparet ex erudita eius ad Matth. I, 22. commentatione.²⁾ De hac vero accommodatione, quae ipsa est interpretationis species, nos in praesenti non loquimur; Sed *de alia, qua, in describendis certis rebus, scriptores tam N. quam V. Instrumenti, propter quandam similitudinem, iisdem verbis vtuntur, quae alias propria solent esse rebus aliis, quem sensum ISENBIEHLIVS* Matth. I, 22. locisque plerisque reliquis ex V. in N. T. excitatis, et DATHIVS ad Jerem. XXXI, 15. cum Matth. II, 17. tum locis reliquis similibus tribuunt. Et lubens fateor, non improbabilem fore hanc interpretandi

¹⁾ IRENAEVS lib. III. contra Haereses cap. XVI, §. 2. edit. Massuet. *Dehinc, ait, cum Ioseph cogitaret dimittere Mariam, quoniam praegrans erat, adfidentem ei Angelum Dei, (Matthaeus inducit) dicentem: Ne timueris assumere Mariam etc. Pariet autem Filium etc. Hoc autem factum est, ut impleretur etc.*

idem ibid. cap. XXI, §. 4. *et quoniam Angelus in somnis dixit ad Ioseph: Hoc autem factum est, ut adimpleretur, quod dictum est ab Elia Propheta: Ecce virgo etc. Item CHRYSOSTOMVS Homilia V. in Matthaei caput I. διὰ τὸ τοῦ αἰῶνος ὑπεράδικοτον τὸ εἰρημῖον ὁ ἄγγελος παράγει εἰς μέσον τὸν ἑσπέρην ἰδοὺ, ut quod dicitur, facti-*

tandi rationem; si priori loco angelus Iosepho dixisset: *μη φοβηθης παραλαβειν μαριαμ την γυναϊκα σου, ιδε γαρ η παρθενος εν γαστρι εξει, και τεξεται υιον, και καλεσεις το ονομα αυτη εμμανηλ* etc. posteriori autem Matthaeus ipse his vsus verbis fuisse: *τοτε φωνη εν ξαμα ηκεδη* etc. his enim formis loquendi omnino respondent exempla ea, quae ISENBIEHLIVS pag. 162. ex vita communi et ex concionibus sacris in medium profert. Iam vero, quia primo loco diserte praemittitur: *τετο δε ελον γεγονεν, ινα πληρωθη το ερηθεν υπο κυρια δια τε προφητα λεγοντος, ιδε,* etc. altero autem: *τοτε επληρωθη το ερηθεν υπο Ιερημια τε προφητα λεγοντος, φωνη* etc. nihil dubitari potest, quin eorum, qui ita loquuntur, nulla alia sententia esse poterit, quam quae disertis verbis exprimitur, *interpretans* nimirum, et *declarans*, plenum in his, quos commemorant, euentibus prisca praedicta ista habuisse exitum, ac proinde in edendis iisdem euentus quoque hos potissimum spectatos fuisse; vt bene docet GROTIUS in Comment. supra laudata. (*) Potest quidem *επληρωθη* interdum verri: *de eo valet*; ted ne tunc quidem ex mente scribentis sensum alium habet, quam: *euenit*, aut *accidit*. Vsurpatur nimirum ea vox apud alios quoque scriptores modo triplici, vt exempla docent, ab ipso ISENBIEHLIO pag. 238. et 247. et 262. obseruata. Primo quidem, si *allegantur vaticinia latiora*, quale fuit ex mente (!) Martyrum in Gallia illud Domini Ioan. XVI, 2. teste EVSEBIO in Hist. Eccl. lib. V. c. I. aut ex mente auctoris lib. I. Maccab. VII, 17. Assaphi istud

Pf.

facilius credatur, in medium Angelus Esaiam adducit. Vid. quoque Theophylactus tom. I. p. 9. edit. Venet. 1757.

(*) Quam Grotii commentationem si Isebiehlus legisset, fatetur enim p. 152. id per loci sui indolem ne fieri quidem potuisse; procul dubio nec fallam illam, quae §§. 20. et 21. habetur, aliter sententibus affinxisset sententiam, nec suam

tanta confidentia defendisset. Legi quoque merentur, quae FAVSTVS SOCI-
NVS de eadem re habet in Lectionibus sacris, tom. I. Bibl. Frat. Polon. pag. 191. etc.

(!) Martyrum verba haec sunt: *επληρωτο δε το υπο τε κυρια ημων ερημενος, οτι ελευσεται κυριος, εν ω πας, ο αποκτεινας υμεις, δεξει λατρειαν προσφειρον τω Θεω.*

Ps. LXXIX, 2. 3. quocum conferatur Ps. XLIV, 23. ex mente Paulli ad Rom. VIII, 36. Secundo, si laudantur *sententiae veterum acutae*, quae ex usu vim *Prouerborum* habent, et propter memorabiles euentus, quibus eorum veritas confirmatur, cum *latioribus vaticiniis* crebro comparantur. Huc pertinet locus HIERONYMI in Epist. CIII. ad Paulinum, vbi: *Cacterum, inquit, Socraticum illud impletur* (h. e. vere euenit) *in nobis*: Hoc tantum scio, quod nescio. Cui geminum est Seruatoris illud Io. IV, 37. *ἐν γὰρ τῷ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.* vid. quoque, si placet, Tit. I, 12. Tertio vsurpatur ea vox, si *historiae adducuntur* eiusmodi, quae creduntur in posterorum admonitionem conscriptae. Quo spectat illud Angeli apud ASSEMANNVM in Bibl. Orient. tom. I. pag. 36. qui Ephraemum Syrum cohortatur, vt caueat, *מִשְׁנֵה נְהִי נִבְיָהּ הִי הִלְכָה* *ne de se impleatur* (i. e. idem sibi accidat), quod scriptum sit de Ephraimo illo apud Hofeam cap. X, 11. Vid. 1 Cor. X, 6. vbi Paullus longe aptiora docet de eadem re. Haec itaque alata exempla aut nihil cum Matthaei allegationibus commune habent, quale illud est HIERONYMI, quod tamen ISENBIEHLIVS inprimis vrget, et Angeli apud ASSEMANNVM; aut saltem ex scriptorum mente eandem vim habent, nimirum non quidem argumentandi, attamen docendi, euentus commemoratos eiusmodi esse, quos Dominus, et Assaph clare praedixerint. Hinc, credo, perspicuum est, sententiam, Matth. I, 22. 23. propositam, ex loquentis mente, non meram similitum verborum aut rerum accommodationem, vt ISENBIEHLIVS contendit, nec argumentationem, vt DATHIO videtur, sed institutionem, seu veram citati vaticinii interpretationem complecti.

Nunc autem tertio quaeritur; *quem sensum ea habeat interpretatio?* Norum enim est, duplex genus locorum V. T. esse, res N. T. spe-

Stan

stantium, *praedicens alterum, alterum praemonstrans.* Illud quidem olim *disertis verbis*, v. c. Gen XLIX, 10. fatente ipso GROTIUS ad h. l. *hoc autem rebus significantibus*, iisque nunc a Deo *praescriptis* v. c. Levit. XVI. coll. Ebr. IX. nunc ab eodem *praedictis*, v. c. 1 Sam. VII, 14. coll. Ebr. I, 5. nunc etiam intercedente saltem singulari Dei providentia *gestis*, v. c. Gen. XXI, coll. Galat. IV, 22. etc. futurae oeconomiae euenta veluti eminus intuenda exhibuit. Apparet itaque, in tanta rerum diuersitate necesse esse, vt diligenter doceatur, cuius generis locus Esaiiae de nascendo Immanuele ex Matthaei mente iudicandus sit, vtrum prioris, an posterioris; et, si ad posterius referatur, quae species sit, ad quam pertineat. Non ignoramus quidem, plerisque christianis interpretibus cum veteribus, tum etiam recentioribus, plane persuasum esse, Esaiiae vaticinium per Matthaei auctoritatem non ex altero, sed ex primo genere esse, idque ex praemissa contestatione: τῆτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῆ τὸ ἑηθὲν ὑπὸ τῆ Κυρίας διὰ τῆ προφήτε λέγοντος, facile, immo necessarium ad colligendum esse. Nec negauerim, hanc sententiam magnam ad persuadendum vim habituram esse, si hic vnus locus tali gauderet praesamine, aut, si reliqua omnia manifesto ad primum istud genus referenda essent, quomodo v. c. se habet, siquid video, locus insignis Sach. IX, 9. coll. Matth. XXI, 4. Verum ea res longe aliter comparata est. Habetur enim apud Ioannem locus nostro omnino similis, qui tamen non ex primo, sed ex altero est eorum genere, quibus Christus significatur. Continetur is cap. XIX, 36. vbi haec leguntur: ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῆ, ὅσῃν ἔσυντρεψήσεται αὐτῆ. Quis non videt, verba, ἐγένετο ταῦτα, cum illis, τῆτο ὅλον^{m)} γέγονεν, item, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῆ, cum ἵνα.

m) Quod ἔλεν Matth. XXI, 4. ne habent quidem omnes codices, docente BENGELIO in Apparatu Critico ad h. l. Idemque vocabulum IRENAEVS in loco B

ἡ αὐτὴ πληρωθῆναι τὸ ἐνδὲν ὑπὸ κυρίῳ, eandem vim habere: locum autem, a Ioanne allatum, non ad vaticinantia, sed ad ea, quae per figuram praemonstrant, et in his ad primam speciem, pertinere? Negari itaque non potest, per Matthaei auctoritatem constare quidem, apud Esaiam Christi ex virgine natiuitatem spectari, tanquam rem implendam potissimam; quo autem spectetur modo, vtrum pro primo, an pro altero talium locorum genere, ex solis Matthaei verbis nondum constare. Iam, si quis interroget; vnde repetenda sint firma huius vaticinii, ab omni soluendi ambiguitate, praesidia? Equidem respondeo: Matthaei XXI, 4. omnis tollitur ambiguitas ipsius loci, ex Sachar. IX, 9, a Matthaeo allegati, perspicuitate. Promittitur enim ibi com. 9. et 10. Iudaeis, in patriam quidem ex parte restitutis, sed afflictis adhuc, et exterorum potestati subiectis, his, inquam, promittitur Rex Sionis, h. e. Rex ex Dauidis posteris oriundus, iustus et adiutus, h. e. rerum successu insignis, praeter ea mansuetus, nec ad bella gerenda, sed ad tollenda potius arma, et ad componendas priscas Israelitarum cum Iudaeis mutuas contentiones, pacemque non Iudaeis tantum, sed gentibus quoque nuntiantiam suadendamque venturus, et cuius imperium futurum sit longe amplissimum. Quae clara praedicta per historiam post captiuitatem Babylonicam, quo tempore Sacharias scripsit, non per *Serubabelem*, vtpote in cuius historia nihil est, quod ad praedicta tam splendida rite accommodari possit; sed *per solum nostrum Dominum accurate*

adeo ex Marth. I, 21. excitato, bis praetermisit, locis nimirum supra commemoratis; quamquam id in suo codice reuera habuit, vt patet ex libr. IV, cap. XXIII, § 1. vbi hoc modo differit: *Angelus in somnis dixit ad eum (Ioseph): Ne timearis assumere Mariam etc. Et adiecit suadens ei: Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur etc.*

*) In Commentar. ad Sachar. IX, 9.
o) Si vnam excipias Immanuelis appellationem, quod autem non maiorem difficultatem habere potest, quam apud eundem Esaiam cap. IX, 5. vbi Messias, Iudaeis ipsis fatentibus, appellatum iri praedicitur: *Mirus, Consul, Deus Potens, Pater*, seu Auctor, *Perpetuitatis, Princeps Pacis.*

curate pleneque euenerunt. Vnde tuto colligendum est, hunc locum non nudam futuri Christi figuram, vt GROTIUS^{o)} iudicauit, sed disertum vaticinium de eo continere. Videndum igitur: num Esaiæ vaticinium de Immanuele eadem perspicuitate gaudeat. Id quod planum fiet, si quarto expenderimus: *num, et quomodo Matthæi interpretatio Esaiæ vaticinio applicari possit.*

Atque hic nullum dubium esse potest, quin verba omnia ac singula, ex Es. VII, 14. a Matthæo allata, ita comparata sint, vt historiae de Iesu Christi natiuitate exacte respondeant.^{o)} Certum tamen et hoc est, nexum commatis 16. cum antecedentibus adeo difficilem^{o)} esse, vt de solo Christo hoc agi vaticinio non videatur. Dicitur enim com. 16. priusquam puer, nascendus ex virgine, malum a bono discernere nouerit, desertam fore terram Iudaicam a duobus, qui eam tum occupauerant, regibus. Atque hæc iisdem pene verbis mox cap. VIII. 4. Esaiæ filio recens nato applicantur, adeo, vt legenti nihil credibilius esse possit, quam utrobique de eodem puero sermonem esse. Quæ etiam causa est, cur mihi persuadeam: vti ante Matthæum nemo, quantum constat, fuit, qui hunc locum de solo Christo interpretaretur, ita nec post eum facile futurum fuisse, qui suoapte ingenio, et Matthæi auctoritate destitutus, in hanc incidisset sententiam. Nam *veteres* quidem *Iudæi* in *Breschith Rabba* sect. XLVIII. fol. 53. col. 1.

B 2

et

^{o)} Vid. CRYSII Hypomnemata ad Esaiam pag. 139. vbi difficultas huius nexi non dissimulatur, sed tanta esse asseritur, vt dubitari non possit, voces hebraicas: *בֵּי יְשׁוּעָה יֵשׁוּעָה*, quæ ad verbum hoc volunt: *nam priusquam nouerit hic puer*; sublato omni nexu, reddendas esse: *Sed antequam sciuerit puer,*

(nimirum aliquis). Sed, vt nihil dicam de argumentis aliis, videatur omnino cap. VIII, 4. vbi eadem verba eodem nexu recurring, nec alium, quam quem supra ad verbum expressimus, sensum habere possunt. Inde, credo, patebit, propositam b. CRYSII veræionem nimis liberam esse.

et 2.) Edit. Francof. Esaiae VII. 21. quod comma cum antecedentibus arctissimo cohaeret nexu, ad MESSIAE referunt tempora; iidem vero in *Bammidbar Rabba* sect. XIV. fol. 457. col. 1. r) comma 15. eiusdem capituli diserte de HISKIAE aetate interpretantur, quod fieri non posset, si de solo MESSIA hoc vaticinium intellexissent. Atque haec mihi vera videtur caussa esse, cur vetustissimus *Chaldaeus interpret*) contentus nuda verborum versione, ab omni tam insignis loci interpretatione abstinerit. In *Talmude* quoque, eiusque tractatibus *Megilla*, *Chullin* et *Sanhedrin*, Esaiae cap. VII. frequenter allegatur, sed trahitur ad disputationes longe alias. Nec potuisset facile inter *Iudaeos* tam absurda huius loci explicatio) obtinere, quam tamen scimus IUSTINI MART. et HIERONYMI temporibus inter eos fere vulgarem fuisse, quamque ipsi prudentiores *Iudaei recentiores*) plane respuunt, nisi persuasi fuissent, ad solum MESSIAM hoc vaticinium

q) Vbi fingitur, Deus cum Abrahamo in aliis haec locutus esse: כך כתיב ואל הנבקר רץ אברהם חיץ שאני מרע ולא לבניך במרב ובנישוב ולעתי לבא. De te scriptum est: et ad boues Abraham cucurrit, Gen. XVIII. 7. Per meam vitam promitto, me id tuis posteris retributurum esse cum in deserto, tum in terra habitata, tum etiam futuris h. e. Messiae temporibus. Deinde docent de singulis, vnde ex disertis scripturae dictis probari possint; et de ultimo quidem sic habent: לעתה לבנו מנין שני והיה ביום ההוא יהיה איש וגו' i. e. Deum velle Abrahami posteris istud probitatis specimen retribuere Messiae temporibus, vnde probatur? inde, quia dicitur: et alet illo tempore unusquisque vitulam et duas oves. Esaiae VII. 21. r) Ibi docent, quatuor esse homines, qui Deum ex se cognouerint, *Iobum*,

Abrahamum, *Hiskiam*, et *Messiam*. tumque ad probandam eam rem de *Hiskia* sic disputant: חוקה מלך ירודה אמ' הוא שמעמצי ה' ר' להק'בה מין שכן כתיב עליי המצא ורובש יאכל לדעהו מאוס ברע ובחרו בטובו i. e. *Hiskiam* adeo regem *Iudaicum* ex se Deum ter O. M. cognouisse, vnde probaueris? inde, quia de eo scriptum exstat: butyrum et mel edet, vt sciat aspernari mala, et bonis appetere, Esaiae VII. 15. Hunc et antecedentem locum propterea paulo diligentius exposui, quia, quantum mihi constat, ex vniuersa antiquitate *Iudaeica* sola sunt, vnde colligi possit, *Iudaeos* veteres vaticinium cap. VII. Esaiae sensu literali quidem de HISKIAE, sensu typico autem, seu allegorico, de MESSIAE temporibus explicuisse. cf. SCHÖETTINGII lib. II. de Messia p. 159. quae enim PET. GALATINVS lib. VII. de Ar-

canis

nium non pertinere. Me quidem non latet, *veteres Christianos interpretes* omni ingenii acumine in eo laborasse, vt ex ipsis vaticinii conceptis verbis lectorem ad consensum cum Matthaeo veluti cogent; sed facile quoque ad demonstrandum est, effecisse quidem illos, vt nunc nihil probabilius videatur, quam Christum ex virgine nascendum hoc loco respici; quomodo autem, vtrum pro primo, an pro altero horum locorum genere, nequaquam perspicuum fecisse. Iucundum est, HIERONYMI potissimum et THEODORETI rationes de ea re expendere; quippe quibus propter Matthaeum et maiorum persuasionem plane certum fuit, de solo Christo Iesaiam vaticinari. Primo vrgent^{u)} vim vocabuli חַיִל, quod Hebraeis in tali sermonis nexu *signum*, et *prodigium*, significet, et inde porro colligunt, *vocem mox sequentem* חַיִלָּה non de puella, sed, quomodo et LXX. interpretes acceperint, de veri nominis *virgine* intelligendam esse.

B 3

canis Catholicae Veritatis cap. XII. et RAYMUNDVS MARTINVS in Pugione Fidei Part. III. Dist. II. cap. VII. habent, ad eam rem non pertinent. TERTULLIANVS autem cap. IX. contra Iudaeos, et EUSEBIVS lib. VII. Demonstr. Euangel. p. m. 334. edit. Colon. Iudaeos, ex concessis potius, quam ex veritate, cum Christianis disputantes, inducere videntur.

f) Chaldaeus com. 14-16 ad verbum sic habet: Quapropter dabit Ioua ipse vobis signum hoc: en virgo haec concipiet et pariet filium, et vocabit eius nomen Immanu El. Oleum et mel edet, priusquam nouerit hic puer (עֵר עֵר עֵר) remouere, malum, et admouere bonum. Etenim priusquam (עֵר עֵר) nouerit hic puer remouere malum, et admouere bonum: deserta erit

haec terra, de qua tu sollicitus es, a duobus suis regibus.

s) Hanc explicationem dabimus paulo post.

t) Vid. v. c. KIMCHI, AREN ESDBA, ABARBENEL, et ipse RASCHI in Commentariis ad h.l.

u) HIERONYMVS in commentar. ad h. l. Quando dicitur, ait, Dabit Dominus ipse vobis signum, nouum debet esse atque mirabile. Sin autem iuuenula, vel puella, vt Iudaei volunt, et non virgo pariat, quale signum poterit appellari, cum hoc nomen aetatis sit, non integritatis. Gemina his habet THEODORETVS in commentar. ad com. 14. tom. II. edit. Schulz. item IRENAEVS lib. III. c. XXI. §. 6. Quid enim magnum, ait, aut signum fieret in eo, quod adolescentula, concipiens ex viro, peperisset, quod euenit omnibus, quae pariunt mulieri-

esse. Deinde docent, *) quam opta ad rem sit sententia, si de Christo explicetur. Tertio movent, *) plare absurdam esse Iudaeorum huius loci interpretationem. Quarto Immanuelis nomen commendant, *) Denique quinto perhibent, *) sic interpretando commatis quoque 16. sensum longe esse gravissimum. Nec inficias iuerim, Iudaeis confodendis argumenta ista valde accommodata esse; quomodo autem eos tangant, qui non dissimulant, Christum hic reuera, et ex mente Dei potissimum, praemonstrari, adeo, ut insigne hoc vaticinium plenum exitum nec habuerit, nec habere potuerit, nisi tum, quum Christus ex virgine nasceretur, ego quidem non video. Nam verum omnino est, monente quoque ROBERTO LOWTH in Obs. ad Ec. VII. vocabulum מִיָּמָה hoc loco propter manifestam coniunctionem cum com. II. prodigium significare. Sed quis contendat, solum hoc vocabulo virginis partum potius, quam ipsam virginem, h. e. vni-

mulieribus. item TERTULLIANVS aduersus Iudaeos cap. IX. vbi sic docet: Signum autem a Deo, nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum non videtur. et paullo post: nihil signi videri possit res quotidiana; inuenculae scilicet praegnatas et parius. vid. idem cap. XVII, et XXIII. de Carne Christi, et lib. III. adu. Marcion. cap. XIII. Quo argumento LV THERVS, quoque prae caeteris vsus est aduersus Iudaeos. vid. tom. VII. Opp. Lips. pag. 73.

x) Vid. inprimis THEODOR. loc. cit. vbi paullo post: ταύτην μὲν τοι τῆν προφητείαν, ὡς ἂν ἴσχυς ἐπὶ τῶν πάντων προφητειῶν ἀλλ' ἐπειδὴ ἐβδόμενος τῶν πολεμίων τὴν προσβολὴν, καταλῶσεν ἀπελευθέρων τὴν Δαβιτικὴν βασιλείαν, ἀναγκασίως διδάσκει ὡς ἀδυνατός, ἐπιχειροῦν. Δὲ γὰρ φησι Φουλαχτῆν τὸ Δαβιτικὸν γένος, ἕως ἂν ἐλθῆ. ἀποκείται. Vid. quoque LACTANTIUS Institutio- num lib. IV, cap. XII, §. 4 et 5.

y) Sic HIERONYMVS loc. cit. Hebraei, ait, hoc de Ezechia filio Achaz prophetari arbitrantur, quod ipso regnante sit capta Samaria, quod omnino probari non potest. Siquidem Achaz, filius Iotham, regnavit super Iudam et Hierusalem annis sedecim; cui successit in regnum filius eius Ezechias annos natus viginti quinque, et regnavit super Iudam et Hierusalem annis viginti nouem. Quomodo ergo, ut demus primo anno Achaz hanc ad eum factam prophetiam, de Ezechiae conceptu dicitur et natiuitate, cum eo tempore, quo regnare coepit Achaz, iam nouem Ezechias esset annorum: nisi forte sextum Ezechiae regni annum, quo est capta Samaria, infantiam eius appellari dicant, non aetatis, sed imperii. Quod constum esse utque violentum, etiam stultis patet. cf. IVSTINVS Martyr in Dialogo cum Tryphone p. m. edit. Colon. 262. quem haec Iudae

uersam rem admirabilem et prodigiosam, cum ea in signum futurorum temporum gerendam, indicari? Constat enim, vocem דין hoc altero sensu, quo *res, mirifice et prodigiose gestas ipsasque personas* significat, quibus talia accidunt, in scripturis V. T. frequenter usurpari, vid. v. c. *El. VIII, 18. b) et XX, 3. c) et Sachar. III, 8. d)* Verum quoque est, quod THEODORETUS docet, nihil aptius ad rem esse posse, si de Christo vaticinium intelligatur; nam vis vaticinii eadem manet, siue sic, siue aliter interpreteris, modo *Christus spectetur*. Nec negari potest, absurdam satis esse, quam HIERONYMVS profert, Iudaeorum interpretationem; sed, quid hoc ad eum, qui cum Iudaeis in hac re nihil commune habet? Conceditur quoque, Immanuelis nomen significantissimum esse, quod vrget quoque laudatus LOWTH, ibid. nam per se patet, rei significantis omnem vim ex rei significatae indole aestimandam esse. Comma 16. denique quod attinet,

Iudaeorum interpretatio vehementer turbauit, quia non in mentem venit, ex ipsa sacra historia eam refutari posse.

z) Vid. THEODORETUS, et EUSEBIUS loc. laud. item TERTULLIANVS cap. IX. adu. Iudaeos.

a) De ea re HIERONYMVS in Comment. ad h. l. sic habet: *Sexto imperii anno Ezechiae est ab Assyriis captā Samaria, id est tricesimo primo anno aetatis ipsius. Si itaque iste, qui nasciturus, vel de virgine, ut nos probamus, vel de adolescentula, ut Iudaei volunt, butyrum et mel comedet, et tam paruulus erit, ut malum a bono discernere nequeat, et antequam ille tempus egrediatur infantiae, terra Syriae et Samariae vastanda ab Assyriis sit, respondeant Hebraei, quomodo Ezechias tringinta et vno annis infantulus praedicatur, et tam rudis aetatis, ut mel et butyrum comedens: iuxta Nimirificos pue-*

ros, nec sinistram, nec dextram, id est, nec malum nec bonum nouerit. Relatum autem ad Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus, facilem habebit intelligentiam; quod ad mysterium et conuentionem nominis eius, terra Syriae et Samariae, Assyrio superante, vastatur et domus David liberatur a duobus regibus, quos metuit, Rafim videlicet et Phaceae.

b) Vbi: וְהָיָה אֲנֹכִי וְהַיְלָלִים אֲשֶׁר בְּמַדְבָּרֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיָה לִי אִמָּה וְהָיָה לִי חֹדָדִים וְהָיָה לִי חֹדָדִים וְהָיָה לִי חֹדָדִים h. e. *En me et pueros quos Ioua mihi dedit in signa et prodigia in Israele.*

c) Vbi Ioua: quemadmodum, ait, *incessit seruus meus Ezcias nudus et discalceatus, trium amorum אִמָּה וְחֹדָדִים signum et prodigium etc.*

d) Vbi de Iosua sacerdote magno et eius sociis dicitur וְהָיָה אֲנֹכִי מִפְּנֵי הָעָם h. e. *quod homines portentosi sint.*

ner, facile apparet, HIERONYMI explicationem non aduersari iis, qui non minus omnem euentus huius vim a Christo, ex Dauidis domo nascendo, repetunt. Ad quod accedit, hunc ipsum HIERONYMUM, cuius temporibus iam viguit inter christianos illius vaticinii interpretatio, a Grotiana^e) non multum diuersa, inuidioso quidem Iudaizantis nomine eam fugillasse, argumentis autem refellere ne conatum quidem esse. Sic enim habet in commentario ad h. l. Quidam de nostris ait, iudaizans Esaiam Prophetam duos filios habuisse contendit, Iasub, et Emmanuel: et Emmanuel de Prophetissa, uxore eius, esse generatum, in typum Domini Saluatoris: ut prior filius Iasub, quod interpretatur relictus, siue conuertens, Iudaicum populum significet, qui relictus est, et postea reuersus, etc. Quomodo autem is, qui sic docet, cum Iudaicis, ab Hieronymo supra castigatis, comparari possit, videbunt forsane acutiores alii. Immo idem HIERONYMVS in sequentibus ad cap. VIII, 1-4. claris verbis docet: f) *Prophetissae puerum eundem Virginis esse. Nec aliter TERTULLIANVS^g) THEODORETVS,^h) et EVSEBIVSⁱ) eundem locum explicant. Quod quidem cum*

e) Quam etiam BENGELIUS approbavit. *Inuitur*, ait in Commentario ad Matth. I, 23. aliqua Esaias tempore, quae ex virgine, (de cuius foecunditate naturaliter minus constabat,) mater, eaque filii, erat futura: sed eadem, ut verborum sublimitas docet, typus erat virginis, quae virgo Messiam peperit. Ita duplex erat signi vis, in propinquum, et in longinquum. Vid. Al. Morum.

f) Ibi in aliis haec habentur: *Rursum sub alia figura partus describitur virginalis. — Quid autem illud est, quod scribitur humano stylo? Ut puer natus velociter spolia detrahat, et cito*

praedetur hoc est, ne ultro patiatur regnare Diabolum, nec mittat Angelos, nec Prophetas: sed ad saluandas creaturas suas ipse descendat. — Exhibuit autem se Esaias dignum spiritu Prophetali, et praebuit Prophetissae, id est, Spiritui Sancto. — Spiritu itaque sancto conceptus est Dominus. — Praecipiturque Esaias, ut ipsum puerum, qui prius vocabatur Emmanuel, nunc appellet accelera, spolia detrahe, festina praedari.

g) Vid. lib. IX. adu. Iudaeos. vbi primo Ef. VII, 14. et 15. et VIII, 4. *coniunctim* exhibet, et adfirmat, de Christi nativitate agere; deinde sic pergit: *Accel-*

cum *diserta textus historia* nullo modo conciliari potest, nisi *sensus* huius vaticinii admittatur *typicus*. Hoc autem admisso, et rite intellecto, videtur verus ista et primorum ecclesiae christianae doctorum fere communis sententia omnium esse elegantissima. Est itaque, nisi me fallant omnia, per *Esaiæ* contextum admodum credibile, in verbis, a *Matthæo* allatis, *Christi* quidem *potiorem rationem* haberi, nec tamen *de solo eo* sermonem esse, ac propterea allegationem *Matth. I, 22.* cum potius sensum habere, quem *commati 36. Ioan. XIX.* omnes tribuunt interpretes, quam quo supra ostendimus, intelligendam esse illam, quae *Matth. XXI, 4.* continetur.

Sed porro quaeritur; num *Esaiæ* vaticinium, *missa Matthæi interpretatione*, per *seplanum et expeditum sit*; an potius, nisi ad hunc *confugas interpretem*, magnis *verisque labore* difficultatibus? De qua re mihi ita videtur: Si vel planissimum ex contextu esset, *Esaiæ* locum *de solis agere Achasi temporibus*; *Matthæi* tamen interpretatio *vim et auctoritatem suam* non amitteret, quia inde nondum sequeretur, eam pro *mera accommodatione* habendam esse. Nam in *praedictis diuinis*

non

Accipit Christus infans virtutem Damasci et spolia Samariae. Maneant enim orientales illi Magi infantiam Christi, ut regem auro, thure, et myrrha remunerantes, et accipit infans virtutem Damasci sine praelio et armis etc. vid. quoque de eadem re lib. III. adu. Marcion. cap. XIII. et lib. V. cap. XVIII. et *IVSTINVM MARTYREM* in *Dial. p. m. 340.*

h) Cuius sententia imprimis digna est, quae integra legatur. Habetur ad *El. VIII, 3.* his verbis: *επειδη προηγερουσεν ηδη της παρθενε την γεινην, υπερ φυσιν δε ην το σερμειον, διδασκει της συλληψεως τον τροπον. Καθωδωπιε την αγιαν παρθενον το των ευαγγελιων δεξαμενη παραδοξον, και πυ-*

ρομεινη, πως εσαυ μοι τετο, επει αυδα ε γυνωσκα; ο αγιος ιδιδαξε Γαβριηλ τον της συλληψεως τροπον, ερηκως, πνευμα αγιον επελυσταυ επι σε, και δυναμεις υψισε επισκιασει σοι. διο και το γεννημενον αγιον κληθησεται υιος Θεου. εως ενταυθα τους τη προεγγετει διατισθοντας ο προφητικος πισινης διδασκαλος, τον Θειον τροπον επιδεικνυς, και το καινιον εισαγων πνευμα διαεσθδην λιγοι. και προσηλθον προς την προσφητειν, και εν γαστρι ελωβι, και ετεκον υιον. αλλος δε ε προσηλθον ηρμενευσεν, αλλα προσηλθε τη προσφητιδι.

i) In demonstratione Evangelica lib. VII. p. m. 328. edit. Colon. ubi adhuc *fufius* *THEODORETO* eandem rem pertractat.

C

non de eo tantum quaeritur, VI ISENBIHLIUS existimat pag. 75. quid in tali nexu verba sibi velint; sed, quo in vniuersam sic loquendo diuina respexerit sapientia. Quod quidem partem suam maximam latere potest homines, nisi Deus ipse explanet; credendum autem est, et in magno Dei ponendum beneficio, si, quod ex solo verborum contextu colligi a nemine potuit, per ipsius interpretes, in clara luce ponatur.^{k)} Sed nec ita planus est Esaias locus, vt nullas magnas verasque difficultates habeat, si Matthaeum deseras, aut respuas. Sunt autem potiores hae: Primo videtur omnino vox נִיחָ per contextum nihil aliud, quam rem mirificam et prodigiosam, significare posse. Quod etiam vox כְּבִיָּהּ cap. VIII, 3. confirmat, quippe quae in scripturis sacris nunquam, vt Cel. DATHIO videtur, prophetae cuiusdam uxorem, sed semper foeminam significat talem, quae vaticinatur, siue disertis verbis, siue rebus quoque, cum ipsa diuinitus gestis. vid. Exod. XV, 20. coll. Num. XII, 2. item Iud. IV, 4. 2 Reg. XXII, 14. et Nehem. VI, 14. quae loca vniuersa sunt, in quibus hoc vocabulum occurrit. FABER quidem Vir. Cel. in Obseru. ad Beobachtungen ueber den Orient part. I. pag. 278. sq. tam Virginem cap. VII. quam Prophetissam c. VIII. foeminas eiusmodi fuisse perhibet, quas Esaias in sua schola habuerit; sed vereor, vt probari possit tanta res, quae ab omni horum temporum historia destituitur. Deinde, siue de vna, siue de duabus rebus agatur cap. VII, 14. 16. et cap. VIII, 1. 4. explicatu perquam difficile est: cur, si

nam

^{k)} Quo simul omnem vim amittit ridiculum exemplum, quod ISENBIHLIUS pag. 44. cum nostro non veritus est comparare vaticinio. Illic enim nec Propheta fuit, qui loqueretur, nec diuinus Interpres, qui Prophetae mentem explicaret. Melius Cel. FABER in Obseru. ad Beob. ueber den Orient part. I. p. 284. Das

nam eandemque rem locus uterque spectet, tanta tamen in utroque sit cum rerum, tum verborum diuersitas. Nam in priore loco prodigium est, et *Virgo*, et *Pueri* nomen *Immanuel*; in posteriori autem nulum est *Prodigium*, nec *Virgo*, sed *Prophetissa*; nec *Pueri* nomen *Immanuel*, sed *Maher Schalal Casch Bar*. Sin vero in locis istis de duabus diuersis rebus sermo fuerit; vicissim quaeritur: vnde tanta in utroque tam rerum, quam verborum similitudo veniat? Agitur enim in utroque de *Pueri* cuiusdam natiuitate, de educatione eius in infantia, et de infantilis huius aetatis, futurae turbarum praesentium durationi accommodata, definitione. Tandem et hoc omnem attentionem meretur, quod puero *Immanueli* cap. VIII. 8. et 10. tanta tribuitur maiestas, quanta non videtur nisi in eum cadere, qui terrae Iudaicae tum temporis et summus fuit *Dominus*, et *unicus Seruator*; quod quidem per Oeconomiam Veterem historiamque Iudaicam de mero homine intelligi nequit. Quam parum autem interpretes, a *Matthaeo* alieni, hisce satisfaciant difficultatibus, id primo quidem *Iudaei recentiores*,¹⁾ deinde vero *ISENBIEHLIVS* quoque et fautores eius, luculenter demonstrant. Nam *RASCHI* v. c. existimat, virginem *Prophetae* uxorem fuisse; *KIMCHI* e contrario pro *Achasi* eam habet coniuge, filiumque pro eo, qui post *Hiskiam* ex illa sit editus. *ABARBENEL* *Achasi* filiam nondum nuptam mauult intelligere; *ABEN ESDRA* denique virginem eam fuisse iudicat, quacum deinde *Esaïas Dei* iussu congressus sit. Sed, vt de insigni nihil dicam horum interpretum dissensu; obseruatu cum-

C 2

primis

Dafs sich diese Stelle (Esa. VII, 14.) auf eine geheime Weise auf die übernatürliche Geburt unsers Heilandes beziehen, glaube ich auf das Zeugniß des *Matthaeus*. Videatur et ipse

MAR, laudati libri auctor, Part. III. p. 350.

¹⁾ In *Commentariis* ad *Esa. VII. et VIII.*

primis dignum est, quod ne vnus quidem eorum *eiusmodi quid in medium proferat, quo difficultates supra allatae soluantur.* Nam primo omnes *vim vocis* חַיִּים *eam negligunt, quam contextus tamen postulat.* Deinde RASCHI ET KIMCHI *voci העלמה eiusmodi sensum tribuunt, quem linguae. vsus, a LXX. quoque interpretibus obseruatus, et ab ipsis praesantissimis Iudaeorum interpretibus, ABEN ESDRA potissimum et ABARBENELE, agnitus, nequaquam admittit.* ABARBENELI denique et ABEN ESDRAE *cap. VIII, 8 et 10. vehementer obstat; vt taceam, si puer virginis cap. VII, 14. et Prophetae cap. VIII, 3. cum RASCHIO ET ABEN ESDRA pro vno habetur eodemque, nullo habito respectu alio; non intelligi, cur nomina tam matris, quam pueri mutentur. et contra, si cum ABARBENELE ET KIMCHIO diuersi iudicantur, merito quaeri, quid sibi tanta vtriusque similitudo velit.* Quod saltem *propositae rei grauitas* probabile reddit, non sine *arcana quadam causa* factum esse. ISENBIEHLIVS ab ABARBENELE non multum discrepat. Distinguit enim *Virginem cap. VII. a Prophetissa* caput VIII. nec illam pro Achasi vxore, sed pro *Virgine* habet, quae eo loci praefens fuerit, vbi Esaias Achasum conueniret. pag. 43. etc. Sed eo ipso in easdem incurrit difficultates, quibus diximus ABARBENELIS interpretationem premi. Existimat quidem *Vir eruditus, sensum vocis חַיִּים ex Exod. III, 12. potius, quam ex Es. VIII, 18. eruendum esse §. 29. locutiones quoque discernere malum a bono cap. VII. et vocare parentes cap. VIII. plane diuersas esse, §. 39. Immanueli autem Palaestinam propterea attribui, quod in ea regione puer natus sit. ibid.* Sed quam parum haec omnia contextui satisfaciant, et alii iam monuerunt saepius, nec in posterum defuturos esse confidimus, qui idem sentiant.

tiant. Vid. interim FAVSTI SOCINI Lect. Sacr. Tom. I. Bibl. p. 294. Has autem *difficultates omnes* Matthaei tollit interpretatio, siue sic intelligatur, vt Esaiæ vaticinium *Christum solum*, siue sic, vt saltem *potissimum* eum respiciat. Etenim, si prius ponatur; statuendum modo est, cap. VIII, 1-4. *puerum* innui, a cap. VII, 14-16. *diuersum*. Quae etiam Cel. BATHII est in Obs. ad h. l. sententia; quamquam is nihilo secius credit, *sensum* huius vaticinii *typicum* esse. Quod quidem oppido ad *augendas* loci *difficultates* facit. Sunt enim tunc *duo pueri* sumendi, nascendi et nati Achasi temporibus ad confirmandam *eandem rem*, alter *Virginis*, et alter *Prophetissae*. Quod tamen non necesse est, quia, si cap. VII, 14 etc. pro diuerso habetur a cap. VIII, 1 etc. apparet, commati 16. cap. VII. vix quicquam impedimenti superesse. Tum enim ea, quae com. 16. de *virginis puero* dicuntur, *causam* explicant, cur commate 15. *non vniuersa* sed *infantilis* tantummodo eius *aetas* definita fuerit. Dicitur nimirum, intra *tantillum temporis spatium*, quo futurum sit, vt pueri illius infantilis aetas absoluat, futurum quoque esse, vt deferatur Iudaica ab hostilibus regibus regio. Quod deinde cap. VIII, 1-4. *re*, ab ipso *Esaiæ Dei iussu gesta*, confirmatur. Sicque fere ROBERTVS LOWTH rem vult intelligi, in Obseruat. ad Es. VII. Sin vero *alterum* iudicatur probabilius; *nulla omnino superest difficultas*, ne ea quidem, quam priori comma 16. obicere videbatur. Tunc enim et *duplex vaticinium de eadem re*, et *nominum mutatio* tam *virginis*, quam *pueri*, et inprimis quoque *angustum Immanuelis nomen* cap. VIII, 8. 10. *causas* habet longe *grauissimas*, nimirum *has*, vt *puer tum nascendus* in rerum futurarum significationem; *ab alio*, *multo post orituro*, iam vero veluti per figuram significando, perspicue distingueretur.

Ex his, quae hucusque disputauimus, iam non difficile ad iudicandum erit, quid in vaticinio de Christo Immanuele siue certum sit, siue incertum. Incertum quippe est, cuius sit interpretatio, apud Matthaeum obuia; vtrum Angeli, an ipse Matthaei. Incertum quoque est, quem sensum ea habeat; vtrum hoc velit, vt Christi ex virgine natiuitas apud Esaiam sola, an hoc, vt tantummodo tanquam res, de qua sermo est, potior, a Deo consideretur. Incertum denique et hoc est, num locus Esaiæ VII, 14-16. ab altero cap. VIII, 1-4. non verbis tantum, sed re ipsa diuersus sit. Certum autem est, Matthaei locum ingentis auctoritatis esse, siue Angeli sit, siue ipse Matthaei. Certum quoque est, non meram eo contineri accommodationem, sed veram interpretationem, qua docente laudatum Esaiæ vaticinium per Christum, ex virgine natum, plene et luculenter evenit. Certum porro est, absque Matthaeo Esaiæ vaticinium nec planum satis esse, nec quo reuera spectet, intelligi, aut doceri ad persuasionem a quoquam posse. Certissimum denique est, Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, cuius Diem Natalem his ipsis feriis ritu celebramus solemnissimo, veri nominis IMMANVELEM esse. Cui verbo hebraico, de nostro vsurpato SERVATORE, quam vim doctrina christiana tribuat, GROTII malo, quam meis verbis, exprimere: *Nomen, ait in Commentario ad Matth. I.* 22. EMMANVEL, sicut et Iesu, habere quidem et in aliis suam potest significationem, restrictam atque limitatam; at in CHRISTO aliam habet infinitis partibus perfectiorem. Nam is est, in quo illa praeclara Dei promissa omnia sunt *ωὶ καὶ ἀμήν* (est et Amen) 2 Corinth. I, 20. is est VERBUM, quod caro factum inter nos habitauit, Iohann. I, 14. in quo denique habitat ΤΟ ΠΛΗΡΩΜΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΗΤΟΣ *σωματικῶς* (plenitudo Diuinitatis corporaliter) Coloss. II, 9. IN HVNC, QUI

NON CREDUNT, eos manet φοβερά ἐκδοχή κρίσεως (terribilis quaedam expectatio iudicii) Hebraeor. X, 27. Quae si rite, ut par est, expenderitis, CARISSIMI CIVES ACADEMICI, nullus dubito, quin et Vos his festis diebus tantum humani generis SERVATOREM ac DOMINUM studio profecturi sitis plane ingenuo, hoc est, animo, uti cognoscendae salutis, hominibus omnibus in CHRISTO diuinitus propositae, cupidissimo, ita et cognito consequendae eius ordini obsequentissimo. Tumque multo minus dubito, quin munera quoque, ab insigniter pia et liberali antiquitate sacrorum publicorum ministris consecrata, ad aram collaturi sitis lubentissimi.

P. P. in Literarum Vniuersitate Vitebergensi, ad diem XXV.
Decembris Anni MDCCCCLXXX.

pag. 3. lin. 3. legatur: Esaiae VII.

non creditur, in manu Christi scripta (terribilis dicitur
 dicitur etiam in his) (Hilfmann X. 27. Quae si rite, ut
 explicationis carissimi eius admodum, nihil dabitur, quia
 et 7. et his, in his dicitur, in hunc generis servatorem ad do
 mium hunc profectum in his dicitur, hoc est, animo, vi
 capto dicitur, hunc, hominibus omnibus in christo dicitur
 profectus, cupidum, in et cogitatio condempnas eius ordin
 ostenduntur. Tunc de his o hunc dicitur, dicitur in hunc
 que, ad instigat hunc et hunc, in hunc hunc hunc
 nihil dicitur, ad hunc hunc in hunc hunc.

R. P. in Laurentium Venerabile Venerabili, ad diem XXV.
 Decembre Anno christi MCCXXX.

Venerabile Venerabile, in hunc hunc hunc hunc.

Fd 5611

ULB Halle
002 715 18X

3

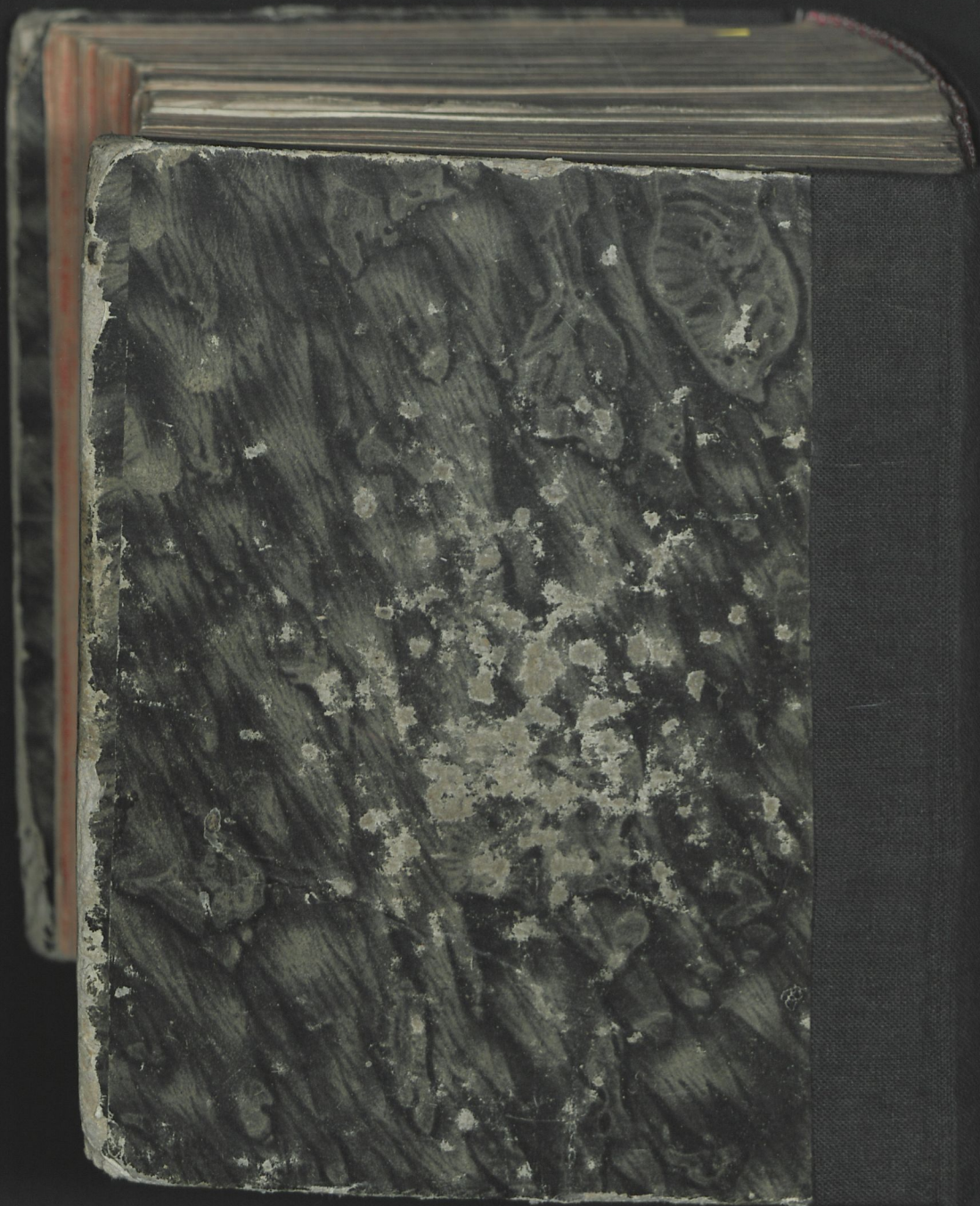

7H 306

VD 77

NC

Farbkarte #13

B.I.G.

FRIDERICI GVILIELMI DRESDII

THEOL. D. ET P. P. ORDINIS SVI H. T.

DECANI

PROGRAMMA

AD

ERVENDVM VERVM SENSVM VATICINII

DE

CHRISTO IMMANVELE

IPSIS

SOLEMNIBVS NATAL. I. C. SACRIS

AN. MDCCLXXX

PROPOSITVM

4.

VITEBERGAE

LITTERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII

